

DARKO NEKIĆ

SENJSKA BISKUPIJA U SREDNJEM VIJEKU

Darko Nekić
Gradski muzej
HR 53270 Senj

UDK:262.3(497.5)
Stručni članak
Ur.: 1997-12-03

U članku se na temelju objavljene literature opisuje povijest senjske biskupije u srednjem vijeku. Autor se usredotočuje na početak 5. stoljeća i poslanicu koju je papa Inocent I. uputio senjskom biskupu Laurenciju upozoravajući ga na djelatnost Fotinovih pristaša. U daljnjem se izlaganju opisuje gašenje biskupije u doba seobe naroda i njezino ponovno uspostavljanje sredinom 12. st. Analiziraju se okolnosti u kojima se ta biskupija javila i djelovala. Ističe se da se u njoj razvijala živa vjerska i kulturna djelatnost, koju je prekinuo prodor Turaka na početku 16. st., nakon čega je biskupija svedena na tri župe - Senj, Otočac i Brinje, dok su iz drugih župa stanovnici pobjegli zajedno sa svećenstvom u slobodne dijelove Hrvatske ili pak u druge dijelove Monarhije.

1. Uvod

U istraživanju prošlosti senjske biskupije učinjeni su još prije dvjestotinjak godina iznimni naponi koji su postigli isto takve rezultate. Tada je, tj. godine 1769., objavljen četvrti svezak poznatog Farlatijeva djela *Illyricum sacrum*, u kojem su prezentirani važni dokumenti za povijest ove biskupije. Iako su se i ranije neki autori bavili spomenutom problematikom, ovo djelo je temelj na kojem će kasniji istraživači samo nadograđivati nove spoznaje. Gotovo stotinu godina kasnije nastaje prva i do sada jedina sinteza posvećena isključivo senjskoj biskupiji, odnosno kasnijim sjedinjenim biskupijama senjskoj i modruškoj. Ona je izašla iz pera svećenika senjsko-modruške biskupije Emanuela (Manojla) Sladovića. Posebnu vrijednost ovom djelu daju objavljeni dokumenti iz Biskupskog arhiva u Senju koji se do danas nisu sačuvali. Osim

spomenutih, nezaobilazno je i djelo I. Črnčića *Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rapskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji*. Povijest senjske biskupije periferno je istraživana i u velikom broju radova koji su se bavili drugim historiografskim problemima. Od njih po bogatstvu prikupljenog materijala i po širini razmatranja, valja izdvojiti *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu* M. Barade, kao i *Vinodol od antičkih vremena do Knezova krčkih i Vinodolskog zakona* N. Klaić. U novije vrijeme opširno se našom problematikom bavio crkveni povjesničar M. Bogović. Ovdje posebno upozorujemo na njegove radove objavljene u *Senjskom zborniku, Riječkom teološkom časopisu i Zborniku krbavske biskupije*, te na članke u katoličkom mjesečniku *Zvona*. Ujedno se koristim prilikom da se zahvalim dr. Bogoviću na korisnim savjetima i uputama pri izradi ove radnje.

2. *Postanak i razvoj senjske biskupije*

Zbog iznimno povoljnog zemljopisnog položaja Senija već u antici postaje središte šire teritorijalne zajednice i jedna od najznačajnijih luka na istočnojadranskoj obali. O prodoru kršćanstva u cvatući grad za sada nemamo nikakvih podataka, osim pretpostavke da je "*neka manja kršćanska zajednica imala svoje pristaše, zasigurno vrlo rano, kao i u drugim jadranskim antičkim središtima*."¹ Postupno ono preuzima vodeću vjersku ulogu i u Seniji.

Već početkom 5. st. spominje se u poslanici pape Inocenta I. (401. - 417.) prvi poznati senjski biskup Laurencije.² Bilo je pitanje nije li tu riječ o nekoj drugoj biskupiji sličnog imena, kao Segni ili Siena u Italiji, ali ondje u to vrijeme ne znaju za biskupa Laurencija.³ U prilog mišljenju da je ovdje riječ o senjskom biskupu ide i činjenica da je poslanica upućena zbog pojačane djelatnosti pristalica Fotinova učenja. Kako je poznato, Fotin je bio biskup u Sirmiumu, a njegov nauk širio se po Balkanskom poluotoku i krajevima koji se na njega oslanjaju. Na osnovu toga Črnčić je zaključio da je Laurencije senjski biskup, jer "*Fotinovac nije bilo u ovih biskupijah* (misli na talijanske), *a po Senjskom i onuda okolo jest*".⁴ Črnčić spominje i drugog senjskog biskupa iz polovice 5. st.⁵ On navodi kako je papa Hadrijan I. (772. - 795.) darovao franačkom kralju Karlu zakonik koji je sačuvan u tri primjerka. Jedan od njih

¹ M. GLAVIČIĆ, 1993, 97.

² D. FARLATI, 1769, 115-116; M. SLADOVIĆ, 1856, 93-94.

³ M. BOGOVIĆ, 1996, 305.

⁴ I. ČRNČIĆ, 1867, 31-32.

⁵ I. ČRNČIĆ, 1867, 32.

ima popis biskupa koji su bili na Kalcedonskom saboru godine 451. Među ostalim biskupima spominje se i Maximinus Segniensis.

Je li senjska biskupija postojala i prije spomenutih biskupa, nije poznato. Farlati kaže da su početci senjske biskupije nepoznati, jer se ni osnivač, ni vrijeme osnutka ne nalaze u tradiciji.⁶ Na postojanje biskupije u predseobeno vrijeme upućuju i materijalni ostaci kršćanskih kulturnih objekata.⁷ Jedan od njih, vjerojatno bazilika, podignut je u blizini i na ostatcima hrama *Magnae Matris* i može se okvirno datirati u 4. - 5. st., kada je kršćanska zajednica čvrsto ustrojena i kada joj na čelu stoji biskup.⁸ Život prosperitetne zajednice, kao i samog grada Senja, prekinut je u jednom od barbarskih naleta. O tome zorno svjedoče tragovi rušenja i gareži na svim mjestima gdje su vršena arheološka istraživanja antičkih objekata.⁹ Kako nema neposrednih vijesti o sudbini stanovnika porušenog grada, utemeljenom se čini pretpostavka da je dio njih, zajedno s klerom i biskupom, pronašao utočište na nekom od susjednih otoka.¹⁰ Zbog svega spomenutog podatak nepoznatog sastavljača *Kataloga senjskih biskupa*, koji godine 743. kao prvog biskupa spominje Ivana, čini se malo vjerojatnim.¹¹ "Sve do kraja 8. st., tj. do dolaska Franaka na istočnu obalu Jadrana, tu nije bilo organizirane crkvene hijerarhije, osim možda u Rabu, Krku i Osoru, jer su ti otoci izbjegli razaranju."¹² Poslije godine 743. nijedan povijesni izvor ne spominje senjsku biskupiju sve do sredine 12. st. Tek iz vijesti koje u 13. st. donosi Toma Arhiđakon možemo naslutiti njezinu sudbinu u ranom srednjem vijeku. Toma izričito naglašava da je krčka biskupija držala

⁶ "Neque auctor, neque tempus conditi episcopatus Seniensis memoriae proditum reperitur." (D. FARLATI, 1769, 115-116.)

⁷ Do sada su obavljena dva istraživanja manjeg opsega: Prvo je s južne strane apside katedrale sv. Marije izveo 1967. prof. Ante Glavičić, pri čemu je pronađeno nekoliko ulomaka kršćanske provenijencije (A. GLAVIČIĆ, 1981-82, 73-77.). Drugo je izveo 1993. arheolog Ranko Starac, koji je istražio djelove jednoga vrlo prostranog arhitektonskog kompleksa u blizini katedrale. U njemu su zatečeni mozaični fragmenti za koje autor drži da "pripadaju uobičajenim tipovima mozaika kakvi tijekom petog stoljeća prekrivaju podove ranokršćanskih bazilika, ali i njima pripadajućih objekata poput episkopija, krstionice i ostalih pomoćnih prostorija." Ovim putem zahvaljujem dr. Mili Bogoviću, koji me uputio na ovo do sada neobjavljeno izvješće Ranka Starca.

⁸ M. GLAVIČIĆ, 1993, 97-98.

⁹ M. GLAVIČIĆ, 1993, 98.

¹⁰ U prilog ovakvom raspletu ide i primjer Salone koja je doživjela sličnu sudbinu, ali za to imamo potvrdu u izvorima (N. KLAJČ, 1972, 7-8).

¹¹ Prvi je o ovom katalogu pisao pok. arhivist biskupskog i kaptolskog arhiva u Senju Vladimir Kraljić. On navodi kako je katalog pronađen prigodom tadašnjeg sređivanja arhiva. (V. KRALJIĆ, 1971, 287-288.)

¹² V. KOŠČAK, 1980-81, 296.

veći dio onih župa koje u njegovo vrijeme pripadaju senjskoj biskupiji, jer ova tada nije ni postojala.¹³ Ništa ne govori o tome kada je krčka biskupija dobila jurisdikciju na kopnu. Tu prazninu pokušala je popuniti Nada Klaić.¹⁴ Pozivajući se na odluke splitskog sabora iz godine 928., u kojima je sjevernojadranskim biskupijama naloženo *"da se pravilno služe određenim, po crkvenim ocima postavljenim granicama"*, ona zaključuje da u to vrijeme krčki biskup *"još nije smio prisvajati župe na susjednom hrvatskom kopnu."* To se dogodilo tek u doba protureformnog pokreta sredinom 11. st., kada splitski nadbiskup zbog borbi između reformista i protureformista nema nikakve vlasti na sjevernojadranskom području, pa više ne predstavlja nikakvu smetnju.¹⁵ Tomine informacije ostavile su otvorenim još jedno pitanje. Kako objasniti njegove riječi da *"krčka biskupija drži veći dio župa koje u njegovo vrijeme pripadaju senjskoj"*, odnosno koje su to župe? Maksimalistička Črnčićeva¹⁶ varijanta po kojoj bi krčkoj biskupiji pripale župe Gacka, Senj, Vinodol, Modruš, Plas i Novigrad, čini se neprihvatljivom već zbog velike udaljenosti nekih župa od središta biskupije. Prema Nadi Klaić krčki je biskup imao u posjedu dvije župe, tj. Senj i Vinodol, dok je manje vjerojatno (iako ona to ne isključuje) da su Gacka i Bužane priznavali njegovu vlast.¹⁷ Po našem mišljenju Gacka se ne može nikako odvojiti od Senja, koji joj je izlaz na more. Njezinu pripadnost krčkoj biskupiji mogla bi potvrđivati i povezanost opatija Sv. Lucije i Sv. Nikole s Bašćanske ploče.¹⁸

Takvo stanje potrajat će do polovice 12. st., kada zbog zaoštavanja sukoba između Mletačke Republike i Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva dolazi do promjene u crkvenoj organizaciji.

Obnova senjske biskupije u 12. st.

Zasada nije poznato da je dolazak Arpadovića odmah izazvao neke značajne promjene u crkvenoj organizaciji. Ravnotežu će poremetiti tek osnivanje zadarske metropolije godine 1154., i u skladu s tim izdvajanje krčke i rapske biskupije ispod splitskog metropolite.¹⁹ Jasna je bila, pri tome, namjera

¹³ "... sed uegliensis optinebat maiorem partem parochiarum, quas nunc habet segniensis ecclesia, que non erat nunc episcopalis sedes." (F. RAČKI, 1894, 44.)

¹⁴ N. KLAJĆ, 1965, 270-272.

¹⁵ N. KLAJĆ, 1965, 271.

¹⁶ I. ČRNČIĆ, 1867, 40.

¹⁷ N. KLAJĆ, 1965, 271.

¹⁸ "I beše v ti dni Mikula v Otočci s svetuju Luciju v jedino." (B. FUČIĆ, 1982, 44.)

¹⁹ Papa Anastazije IV. (1153 - 1154) odcijepio je 17. listopada godine 1154. sve teritorije pod mletačkom vlašću od splitske metropolije. (T. SMIČIKLAS, 1904, 76-79.)

Venecije: osnivanjem zadarske nadbiskupije i njezinim stavljanjem, zajedno s rapskom i krčkom, pod gradeškog patrijarha, izdvajaju se ti krajevi ne samo od crkvenog nego i od političkog utjecaja hrvatskog kopna i ugarsko-hrvatskog kralja.²⁰ Reakcija druge strane nije izostala. Krčkim i rapskim biskupima zabranjeno je vršenje jurisdikcije na hrvatskom kopnu. Time se postavilo pitanje: Kako na spomenutom teritoriju ustrojiti novu crkvenu hijerarhiju? Iz isprave koju je godine 1163. izdao kralj Stjepan III.,²¹ vidljivo je da ugarsko-hrvatski kralj ima veliku ulogu u formiranju novog ustrojstva. On potvrđuje splitskom nadbiskupu Petru pravo na Krbavu, Bužane, Plas, Vinodol, Modruš i Novigrad. Pri tome se poziva na prethodnu odluku svog oca Gejze II., što znači da su ti krajevi svakako prije Gejzine smrti, dakle prije godine 1161., a vjerojatno nakon godine 1154., kada je za mletačko područje Dalmacije osnovana zadarska metropolija, predani na upravu splitskom nadbiskupu.²² Postavlja se pitanje, zašto se u ispravi ne spominju ostale tri župe, Lika, Gacka i Senj, koje su sa gore spomenutim sačinjavale jednu cjelinu? Gacka i Senj su već tada izgleda pripadale novouspostavljenoj senjskoj biskupiji koja se u danas poznatim izvorima spominje tek između god. 1168. - 1170.²³ Tada je papa Aleksandar III. (1159. - 1181.) ukorio senjskog biskupa Mireja zbog neposlušnosti prema splitskom metropoliti Gerardu.²⁴ Već iz papina obraćanja Mireju vidi se da on nije prvi biskup u obnovljenoj senjskoj biskupiji. Papa ga upozorava da Gerardu "obeća dužnu poslušnost i poštovanje" i da to "odano vrši", kako su i njegovi prethodnici običavali biti pokorni nadbiskupovim prethodnicima.²⁵ Mirej je, izgleda, odbio poslušnost zbog neslaganja oko razgraničenja svoje biskupije sa susjednom ninskom. Na to nas upućuju događaji koje je nekoliko godina kasnije rješavao papa, tj. po njegovim uputama splitski metropolit i papinski legat Arnir (Rajnerije).²⁶ Godine 1179. Arnir piše papi Aleksandru III.²⁷ da ne sluša senjskog biskupa ako bi on podnio molbu za novo razgraničenje senjske i ninske biskupije. Iste godine ninski biskup moli da se potvrdi nova dioba između ninske i senjske biskupije.²⁸ Izvori ne govore ništa o kojem se području u ovom sporu radi. Po mišljenju Mile Bogovića to je bilo

²⁰ M. BOGOVIĆ, 1988, 44.

²¹ T. SMIČIKLAS, 1904, 96-97.

²² S. KOVAČIĆ, 1988, 20.

²³ S. KOVAČIĆ, 1988, 21.

²⁴ T. SMIČIKLAS, 1904, 121-122; D. FARLATI, 1769, 118.

²⁵ T. SMIČIKLAS, 1904, 121-122.

²⁶ S. KOVAČIĆ, 1988, 22.

²⁷ T. SMIČIKLAS, 1904, 164.

²⁸ T. SMIČIKLAS, 1904, 164-165.

područje bivše rapske biskupije, tj. Lika, koja se odvajanjem od matice nije razvila u samostalnu biskupiju, nego je trebala biti priključena postojećim biskupijama na kopnu.²⁹ U ovom je sporu Mirej lošije prošao, pa mu je izgleda bila oduzeta i biskupija i prihodi, jer mu ih Arnir vraća tek nakon nagodbe o granicama. Barada³⁰ s činjenicom da je Arnir Mireju vratio biskupiju i prihode, povezuje podatak iz kupoprodajnog ugovora koji je sklopljen na seoskom imanju nekog Mireja u okolici Tinja godine 1174.,³¹ te zaključuje "da on živi izvan svoje biskupije na svom seoskom imanju (curia)", a zatim dokazuje da je Mireju vraćena senjska biskupija najkasnije godine 1178., jer ga početkom godine 1179.³² Arnir poziva skupa s ostalim svojim sufraganima da dođe u Split, odakle će zajedno krenuti u Rim na opći koncil. Iako je izgubio Liku, Mirej se s tim nije pomirio, već je čekao pogodnu situaciju da stvari promijeni u svoju korist, što će mu i uspjati na splitskom saboru.

Određivanje granica na Splitskom saboru godine 1185.

Smrću Manuela Komnena god. 1180. i prestankom dugogodišnje bizantske vlasti u našim krajevima svi dijelovi splitske metropolije našli su se u jednoj državi. U novim se okolnostima javila potreba za preustrojem i jačanjem crkvene organizacije. Zbog toga je sazvan novi pokrajinski crkveni sabor koji se održao godine 1185. u Splitu. Na saboru su određene nove granice biskupija, a osnovana je i krbavska biskupija. O tome svjedoče prijepisi važnijih koncilskih akata od kojih su najznačajniji splitski i trogirski.³³

Po splitskom prijepisu senjska biskupija obuhvaćala je župe Senj, Gacku i polovicu Like, dok su krbavskoj biskupiji pripadale župe: Krbava, Bužani, Drežnik, Novigrad, Plas, Modruš i Vinodol.³⁴ Trogirski prijepis daje nam nešto drukčije podatke. Prema njemu u senjskoj su biskupiji sljedeće župe: Senj, Vinodol, Gacka i Bužani, dok su u krbavskoj Modruš, Plas, Drežnik, Novigrad, Krbava i polovica Like.³⁵ Već je iz prethodno rečenog vidljivo da su senjskoj biskupiji sigurno pripadale župe Senj i Gacka. Nejasnoće postoje oko Vinodola, Bužana i polovice Like. O biskupijskoj pripadnosti Vinodola nemamo nikakvih

²⁹ M. BOGOVIĆ, 1988, 45.

³⁰ M. BARADA, 1952, 17.

³¹ T. SMIČIKLAS, 1904, 135.

³² T. SMIČIKLAS, 1904, 163-164.

³³ O nastanku prijepisa pisao je opširno Slavko Kovačić. On dokazuje da je riječ o prijepisu, a ne o originalima kako su mislili neki stariji povjesničari. (S. KOVAČIĆ, 1988, 24-30.)

³⁴ D. FARLATI, 1765, 214.

³⁵ I. K. SAKCINSKI, 1875, 132.

dokaza sve do početka 15. st. Tada se (tj. godine 1414.),³⁶ u brevijaru glagoljskog pisca Bartola Krbavca on spominje kao sastavni dio krbavske biskupije. Postavlja se pitanje što je bilo s Vinodolom u razdoblju od 1185. - 1414., odnosno kojoj je biskupiji pripao na crkvenom saboru u Splitu. Mišljenja su povjesničara oko ovog problema podijeljena, isto kao glede Bužana i polovice Like. Većina, uglavnom starijih koji se oslanjaju na trogirski prijepis, drži da je Vinodol na splitskom saboru pripao senjskoj biskupiji.³⁷ Jedini od starijih autora, koji vjerodostojnim drži splitski prijepis, Ivan je Čmčić, kojemu su se u novije vrijeme pridružili V. Koščak, L. Margetić, S. Kovačić i M. Bogović.³⁸ Na drukčiji način pokušao je tu nedoumicu riješiti Jagić.³⁹ On na temelju napomene "u kojoj biskupii est crikav rečena," iz prvog članka vinodolskog zakona, razvija teoriju o podijeljenosti Vinodola između krbavske i senjske biskupije. Takvu kombinaciju osporio je M. Bogović,⁴⁰ koji iz spomenute napomene zaključuje da je postojao stariji izgubljeni tekst Vinodolskog zakonika koji se morao odnositi na više biskupija.

Već smo spomenuli da je ista situacija i glede župa Bužane i polovice Like. Prvi danas poznati spomen o crkvenoj pripadnosti Bužana potječe iz sredine 14. st. Šezdesetih godina tog stoljeća kralj Ludovik I. Anžuvina dopustio je krbavskom biskupu Valentinu skupljanje desetine po Bužanima.⁴¹ U jednom se trenutku na područje župe ubacuje uz pomoć vladara rapski biskup, ali je njegova nazočnost kratkotrajna.⁴² Svi kasniji izvori govore o pripadnosti župe krbavskoj biskupiji. Ako prihvatimo podatke iz splitskog prijepisa o pripadnosti Bužana krbavskoj biskupiji, ostaje nam neriješeno pitanje komunikacije između sjevernog dijela Like i ostatka senjske biskupije. Na moguće rješenje uputio je M. Bogović, koji drži da je došlo do podjele buške župe, pri čemu je njezin primorski dio pripao senjskoj biskupiji.⁴³

³⁶ Bartol spominje u Bakru: "Gospodina Plovana imenom Didak, beše Vikarij biskupa Kerbavskog" (M. SLADOVIĆ, 1856, 190).

³⁷ M. SLADOVIĆ, 1856, 95; F. RAČKI, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, *Rad JAZU*, 79, str. 144, bilj. 2; T. SMIČIKLAS, 1904, 193; M. BARADA, 1952, 16-19. Od novijih autora koji ispravno drže trogirski prijepis, spomenut ćemo N. KLAIĆ, 1988, 50.

³⁸ I. ČRNČIĆ, 1867, 95-102; V. KOŠČAK, 1963, 140-144; L. MARGETIĆ, 1980, 36; S. KOVAČIĆ, 1988, 29-30.; M. BOGOVIĆ, 1988, 46, bilj. 23.

³⁹ V. JAGIĆ, 1880, 113-128.

⁴⁰ M. BOGOVIĆ, 1993, 67-69.

⁴¹ T. SMIČIKLAS, 1916, 309-310.

⁴² Kralj Ludovik najprije upozorava kneza bužanskog da ne smeta rapskom biskupu u pobiranju desetine, a onda i zaštićuje spomenutog. (T. SMIČIKLAS, 1916, 309 i 310.)

⁴³ M. BOGOVIĆ, 1988, 51.

Što se tiče Like, u oba je prijepisa navedeno da njezin "južni" dio pripada ninskoj biskupiji. Sporna ostaje pripadnost "sjevemog" dijela i granica podjele. Već je bilo govora o prijašnjem sporu između senjskog biskupa Mireja i ninskog Mateja oko Like. U tom je sporu Mirej izgubio i morao je čitavu Liku prepustiti ninskom biskupu. Poznato nam je da je Mirej ulagao napore da promijeni tadašnje stanje. Zbog toga držimo opravdanim Kovačićev zaključak da se Mirej koristi novonastalom situacijom na Splitskom saboru da bi dobio bar dio Like ako već nije mogao cijelu.⁴⁴

O većoj pouzdanosti splitskog prijepisa govori i već ranije uočena podudarnost njegovih vijesti s onima u spomenutoj povelji Stjepana III. iz godine 1163., te s izvorima o sporu između Mireja i Mateja.⁴⁵

Popis župa koje Stjepan daruje splitskom nadbiskupu gotovo je istovjetan s popisom župa koje po splitskom prijepisu pripadaju krbavskoj biskupiji. Razlikuju se samo u pripadnosti župe Drežnik, koja je za naše izlaganje nebitna. Po istom prijepisu senjskoj je biskupiji pripala polovica Like, dakle, teritorij koji je bio sporan između Mireja i Mateja. Prema tome je opravdan zaključak da je "splitski sinod ozakonio status quo, a nije parohije ispremješao kao što bi izlazilo iz trogirskih akata."⁴⁶ Osim razgraničenja na saboru je riješeno i pitanje sjedišta senjskog biskupa koji od tada sigurno stoluje u Senju.⁴⁷ Sabor uklanja sporne točke i utemeljuje novu crkvenu organizaciju, koja će uz manje izmjene potrajati do provale Osmanlija.

Stolni kaptol i katedrala

Da bi biskupija mogla funkcionirati osim određenih granica i imenovanog biskupa morala je imati stolni kaptol⁴⁸ i katedralu⁴⁹. O utemeljenju kaptola nemamo podataka do godine 1185., kada počinju njegovi akti. Sladović tvrdi da je on i prije postojao, ali da su mu nadarbinu ili dotaciju dali tek Frankopani godine 1260.⁵⁰ S njim se slaže i A. Gulin, koji navodi slične primjere "kod

⁴⁴ S. KOVAČIĆ, 1988, 30.

⁴⁵ V. KOŠČAK, 1963, 141.

⁴⁶ V. KOŠČAK, 1963, 142.

⁴⁷ "Signiensis Episcopus habeat sedem suam in Signia..." (D. FARLATI, 1765, 214; I. ČRNČIĆ, 1867, 93.)

⁴⁸ O stolnom kaptolu opširnije su do sada pisali: M. SLADOVIĆ, 1856, 167-208; M. BOGOVIĆ, 1988a, 15-28; A. GULIN, 1988, 29-40; A. GULIN, 1988a, 91-108.

⁴⁹ O katedrali su opširnije pisali: J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927, 417-432; J. FRANČIŠKOVIĆ, 1932, 83-87; M. VILIČIĆ, 1971, 97-104; M. VILIČIĆ, 1967-69, 54-87; M. BOGOVIĆ, 1995, 81-94.

⁵⁰ M. SLADOVIĆ, 1856, 167.

drugih naših srednjovjekovnih biskupija.⁵¹ On drži da je Kaptol u početku imao najmanje tri kanonika koji su pomagali u obavljanju bogoslužja i zamjenjivali biskupa u upravljanju biskupijom dok je bio odsutan. Iz spora koji je nastao nakon smrti biskupa Jurja, tj. godine 1333., vidljivo je da Kaptol do tada ima i pravo biranja biskupa.⁵² Nakon smrti spomenutog biskupa papa Ivan XXII. za novoga senjskog biskupa postavlja augustinca Ivana iz Pise i o tome pismeno izvješćuje splitskog nadbiskupa, Stolni kaptol u Senju, te kler i narod grada Senja i biskupije.⁵³

Istodobno, senjski kaptol, služeći se svojim starim pravom, bira za biskupa Bernarda, opata benediktinskog samostana sv. Jurja. Taj izbor potvrđuje splitski nadbiskup i metropolit pod čiju jurisdikciju spada senjska biskupija sve do kraja srednjeg vijeka.⁵⁴

Nastali spor odužio se, tako da ga još godine 1338. rješava papa Benedikt XII. On od kaptola i svih ostalih koji podržavaju Bernarda, zahtijeva da priznaju svojim zakonitim biskupom Ivana i iskažu mu poslušnost i povjerenje.⁵⁵ Kako je spor završio, odnosno, kako su na prozvana djelovala papina pisma, nije poznato iz pisanih izvora. Na konačni rasplet upućuju nas dvije isprave iz godine 1339. U prvoj Tumpa, sin Draškov od plemena Vuković iz Gacke, dariva dvije kuće u Senju za uzdržavanje crkve sv. Marije, koju je sam sagradio. Ta je

⁵¹ A. GULIN, 1988a, 94.

⁵² Vijesti o ovom sporu sačuvale su se u tri pisma pape Benedikta XII, pisana istoga dana, tj. 7. siječnja 1338. Prvo je pismo naslovljeno na susjedne biskupe, rapskog i osorskog, te opata benediktinskog samostana sv. Petra u Supetarskoj Dragi na Rabu (T. SMİČIKLAS, 1912, 363-367). Drugo je naslovljeno na splitskog nadbiskupa (T. SMİČIKLAS, 1912, 367-369). Treće pismo upućeno je stolnom kaptolu senjskom, opatima, kleru i svim vjernicima Senja i senjske biskupije (T. SMİČIKLAS, 1912, 369-371). Zbog ograničenosti prostora ovdje nećemo detaljnije ulaziti u razloge spora. O tome su opširnije pisali: M. BOGOVIĆ, 1998a, 17-18; M. BOLONIĆ, 1971-73, 238-243.

⁵³ "... demum de venerabili fratre nostro Johanne episcopo Signensi, ordinis fratrum Heremitarum sancti Augustini professore, in sacerdotio constituto, cui super religionis zelo, litterarum sciencia, honestate morum et vite aliarumque multiplicium virtutum suffragabantur testimonia fidedigna... Idemque predecessor super receptione ipsius Iohannis episcopi ad venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum Spalatensem metropolitanum suum, necnon ad capitulum dictae Signensis ecclesie et clerum ac populum Signensis civitatis et diocesis..." (T. SMİČIKLAS, 1912, 363-364).

⁵⁴ "... quod predicti capitulum post et contra reservationem et decretum prefata Bernardum, tunc abbatem monasterii sancti Georgii ordinis sancti Benedicti predictae diocesis, de facto in eorum episcopum elegerunt, ipseque Bernardus electionem huiusmodi auctoritate metropolitana confirmari, seque in Signensem episcopum consecrari etiam de facto temere procuravit..." (T. SMİČIKLAS, 1912, 264).

⁵⁵ "... ac eidem Johanni episcopo tamquam vero et legitimo pastori vestro plene ac humiliter intendentes, obedienciam et reverenciam debitas, sinceras et efficaces exhibeatis eidem (T. SMİČIKLAS, 1912, 370-371).

isprava izdana 12. srpnja, za vrijeme senjskog biskupa fra Ivana.⁵⁶ I u drugoj ispravi, izdanoj 11. kolovoza iste godine, spominje se fra Ivan kao senjski biskup.⁵⁷ Iz navedenih isprava vidljivo je da je Ivan ipak postao senjski biskup. Kako i kada se to dogodilo, ne znamo, pa za sada moramo prihvatiti Sladovićevu pretpostavku da se to zbilo nakon Bernardove smrti.⁵⁸ Iako je prihvaćen za zakonitog biskupa, u Senju je, izgleda, malo boravio. Prema Eubelu, od godine 1337. do 1344., boravio je u Avignonu,⁵⁹ što ne znači da povremeno nije dolazio u svoju biskupiju. Jedan je od tragova njegova dolaska, po pretpostavci M. Bogovića, Statut senjskog kaptola, koji je donesen da više ne bi bilo takvih nesporazuma.⁶⁰

Kaptolski statut

Do danas su poznata tri prijepisa Statuta i sva se tri nalaze u Arhivu HAZU.⁶¹ U prošlom stoljeću objavili su ga I. Kukuljević⁶² i M. Sladović.⁶³ U svim do sada objavljenim radovima držalo se da je Statut donesen godine 1380., što piše i na sačuvanim prijepisima. Analizirajući "kontrolne elemente za datiranje", M. Bogović je osporio takvu tezu.⁶⁴ On je uočio da su i Sladović i Kukuljević ispustili značajnu rečenicu, koja se nalazi u uvodu sva tri prijepisa, a koja kaže da je Statut donesen "va vrime Presvetogha Oca i Gdna Benedicta papi."⁶⁵ Pitanje je samo o kojem se Benediktu radi. Bogović zaključuje da se najvjerojatnije radi o Benediktu XII. (1334. - 1342.). U prilog toj teoriji idu imena crkvenih velikodostojnika koji se spominju pri donošenju Statuta. Tako se kaže da se to dogodilo "va vrime presvetoga oca i gospodina gdna Rumina milostju božjom i stola apostolskoga arhibiskupa splitskog gospodina fra Ivana pomoćiu božiom biskupa senjskoga."⁶⁶ Godine 1380. senjska biskupija bila je bez biskupa, dok za 40-e godine 14. st. imamo potvrdu o biskupu fra Ivanu. Bogović pretpostavlja da je prepisivač pogrešno čitao glagoljsku maticu zbog

⁵⁶ T. SMIČIKLAS, 1912, 474-476.

⁵⁷ T. SMIČIKLAS, 1912, 483-484.

⁵⁸ M. SLADOVIĆ, 1856, 96.

⁵⁹ C. EUBEL, 1913, 450.

⁶⁰ M. BOGOVIĆ, 1988a, 18.

⁶¹ O prijepisima je opširnije pisao M. BOGOVIĆ, 1988a, 22-23.

⁶² I. K. SAKCINSKI, 1852, 79-85.

⁶³ M. SLADOVIĆ, 1856, 182-189.

⁶⁴ M. BOGOVIĆ, 1988a, 23-25.

⁶⁵ Tekst prijepisa donosim iz rada M. BOGOVIĆA, 1988a, 24, jer nisam imao uvid u rukopis koji se čuva u Arhivu HAZU.

⁶⁶ M. SLADOVIĆ, 1856, 182.

sličnosti glagoljskih slova koja imaju brojevu vrijednost. Zbog toga je pogriješio i donošenje Statuta datirao godinom 1380., a ne 1340., kojoj u prilog govore sačuvani izvorni podaci.

U Statutu ima 31 odredba kojom su određena prava i obveze kanonika i biskupa. Tako saznajemo da su u kaptolu biskup i 12 kanonika, da je glavni prihod biskupijska desetina, itd.⁶⁷ Što se tiče vlasti u biskupiji, Statut daje pravo kaptolu da izabire župnike i upravitelja crkava u cijelom senjskom okružju. Ništa se više ne govori o izboru biskupa, koji su od tada uglavnom stranci, a postavlja ih papa.

Jedna od važnijih djelatnosti Senjskog kaptola proizlazi iz njegove povlastice vjerodostojnog mjesta (*locus credibilis*) što ju je dobio od kralja Žigmunda 25. listopada 1392.⁶⁸ Kraljevskim privilegijem legalizirana je uporaba i vjerodostojnost kaptolskog pečata, kojim su od tada ovjeravani dokumenti i isprave.⁶⁹ Tu je djelatnost Kaptol obavljao sve do kraja 18. st. vjerojatno u sakristiji katedrale sv. Marije, kako proizlazi iz nekih isprava.⁷⁰ Žigmundova povlastica više je puta obnavljana, i to uvijek kad bi došlo do velikih društvenih promjena. Tako je godine 1480., nedugo nakon uspostave kraljevske vlasti u Senju, potvrđuje kralj Matija Korvin (1458. - 1490.),⁷¹ a godine 1527., nakon Cetinskog sabora, kralj Ferdinand I. (1527. - 1564.).⁷²

Nezaobilaznu ulogu odigrao je Kaptol i u promicanju glagoljske pismenosti, posebno u vrijeme neposredne turske opasnosti, kada će njegovi kanonici biti utemeljitelji poznate Senjske glagoljske tiskare.

Katedrala

Prvi pisani izvor koji spominje senjsku katedralu potječe iz godine 1271., kada Senjani ispred nje biraju za svoga kneza Vida Frankopana.⁷³ Postavlja se

⁶⁷ Budući da je o ovoj problematici objavljeno dosta radova na koje smo već upozorili, nemamo namjeru to ovdje ponavljati.

⁶⁸ T. SMİČIKLAS, 1981, 465-466.

⁶⁹ Originalni pečati čuvaju se u Sakralnoj baštini u Senju. Detaljan opis dao je A. GULIN, 1988a, 99-106.

⁷⁰ O tome svjedoče dvije sačuvane isprave. U prvoj, od 13. siječnja 1492, Senjski kaptol svjedoči o uvođenju u posjed zemalja koje je Čazmanskom kaptolu poklonio Stjepan Zemljić od Krupe. Druga je iz 26. srpnja 1536, kada Kaptol sasluša dva senjska kanonika s obzirom na razmiricu Petra Kružića sa Splićanima (A. GULIN, 1988a, 97-98).

⁷¹ M. SLADOVIĆ, 1856, 169.

⁷² Originalna povelja sačuvana je u Arhivu Stolnog kaptola i danas se nalazi u sklopu Izložbe crkvene umjetnosti u Sakralnoj baštini u Senju.

⁷³ T. SMİČIKLAS, 1907, 597-598.

pitanje kada je izgrađena i u kakvom obliku. Melita Viličić⁷⁴ drži da je gradnja paralelna s obnovom senjske biskupije, jer "Senj kao sjedište biskupije očito teži da izgradi odgovarajući reprezentativni sakralni objekt." Ona je sustavnom analizom dokumentacije i grafičkih planova dokazala da je katedrala u početku bila jednobrodna, a ne trobrodna, kako je mislio Frančišković. Prije katedrale spominje se zvonik. Tako Pavao Vitezović pri nabranju značajnih događaja navodi:⁷⁵ "1000. Sztolne Cirkve Szenyske turren aliti zvonik vezda je zidan." Slično piše i Sladović:⁷⁶ "Nurak ili zvonik nosi broj 1000 a otkad je prva crkva u Senju to se ne zna." Ti zapisi upućuju nas na zaključak da je na prostoru gdje se danas nalazi katedrala, postojala crkva sa zvonikom, o kojoj u izvorima nemamo nikakvih vijesti. M. Bogović⁷⁷ drži mogućim da je toranj pripadao crkvi sv. Jurja koju su dobili Templari 1184./85., a koji na njezinim ostacima grade katedralu. Ako bi se takva pretpostavka pokazala točnom, to bi onda značilo da je kameni dio pročelja katedrale stariji od ciglenog, tj. da je taj dio ostatak starije crkve, koja je kasnije proširena u katedralu. M. Viličić⁷⁸ drži da je kameni dio pročelja ostatak starije katedrale, izgrađene prije požara koji je opustošio Senj godine 1239. Nakon požara dolazi do obnove i zidanja novog romaničkog ciglenog pročelja, jedinstvenog na istočnojadranskoj obali.

Prvi sigurno datirani i sačuvani spomenik u katedrali grobna je ploča biskupa Ivana de Cardinalibus iz godine 1392.⁷⁹ Dao ju je podići njegov nećak i nasljednik, biskup Leonardo, a smještena je na zidu iznad vrata koja vode u sakristiju. Na nadvratniku tih vrata stoji natpis: ANDREAS DE MUTINA EPS SEGNIE FIERI FECIT ANNO DNI MCCCCLXXXVII. Taj drugi natpis potaknuo je Frančiškovića i Viličića da zaključe kako je sakristija izgrađena krajem 15. st. Za razliku od njih, Bogović⁸⁰ upućuje na mogućnost da je biskup Andrija iz Modene dao napraviti samo nova vrata. Pri tome upozoruje na odredbu iz Statuta senjskog kaptola prema kojoj klerici trebaju po određenom

⁷⁴ M. VILIČIĆ, 1971, 97.

⁷⁵ P. VITEZOVIĆ, 1696, 72.

⁷⁶ M. SLADOVIĆ, 1856, 16.

⁷⁷ M. BOGOVIĆ, 1995, 93.

⁷⁸ M. VILIČIĆ, 1967-69, 56.

⁷⁹ Natpis glasi: "Hic iacet reverendus in Christo pater dominus Iohannes de Cardinalibus, de Penzauro, decretorum doctor, episcopus Segniensis. Qui obiit 1392, di aprilis qd sepulcrum fecit fieri reverendus dominus Leonardus decretorum doctor, dicti domini Iohannis nepos et successor immediatus in episcopatum etiam pro se pro ipsis Deum orante devoto."

⁸⁰ M. BOGOVIĆ, 1995, 84.

redu izlaziti iz sakristije prema oltaru, te zaključuje da je sakristija možda sagrađena u vrijeme dogradnje katedrale u 13. st., a možda i ranije.

Nemamo nikakvih naznaka da je katedrala u 15. i 16. st. pretrpjela neke veće izmjene. Promjena je moglo biti samo u unutarnjem uređenju i oltarima, dok je vanjski izgled ostao isti sve do 18. st.

Promjene u biskupiji sredinom 15. st. - osnivanje otočke biskupije

Prvi čimbenik koji će utjecati na prilike u biskupiji, nadolazeća je turska opasnost. Nakon pada Bosne godine 1463. opće stanje ugroženosti proteže se na ovo područje. Situacija postaje još lošija nakon katastrofalnog poraza hrvatske vojske na Krbavskom polju godine 1493., a posebno nakon što su Turci godine 1527. zauzeli Liku i Krbavu. Područje biskupije postaje tada pogranično, izloženo stalnim četovanjima i pljačkama, te je sredinom 16. st. svedeno na svega tri župe: Senj, Otočac i Brinje.⁸¹

Drugi čimbenik koji se negativno odrazio na prilike u biskupiji, opadanje je ugleda i moći knezova Frankopana. Nakon što su 14. lipnja 1449. podijelili očevu baštinu, sinovi Nikole Frankopana nastavljaju s nesuglasicama i sukobima. Svaki je od njih na svom području, osim svjetovne vlasti, želio imati i crkvenu autonomiju. Najbrži je u tome bio Žigmund, gospodar Otočca i Gacke. On je u Otočcu pokraj samostana i crkve sv. Nikole sagradio kaštel i dvor. 6. rujna 1449.⁸² Obilno obdaruje spomenutu crkvu, a u samostan poziva šest svećenika koji će ondje vršiti župničku službu. Oni su dobili na uporabu i biskupsku kuriju, tj. kuću koju je senjski biskup imao u Otočcu. Takvo je stanje odobrio papa Kalikst III. 1. lipnja 1456.⁸³ Darovnicom i skupljanjem svećenika pripremio je Žigmund teren za osnivanje biskupije u Otočcu. Zbog toga se najvjerojatnije krajem godine 1459. obratio papi s molbom za osnivanje biskupije. Papa je doista, 5. ožujka 1460.,⁸⁴ osnovao otočku biskupiju, a 13. listopada⁸⁵ iste godine izdao je bulu imenovanja prvom biskupu, dominikancu Blažu Nikoliću. Sljedeće godine Žigmund izdaje darovnicu novom biskupu i njegovu kaptolu.⁸⁶ Takvim rješenjem nije, izgleda, bio zadovoljan senjski biskup, a ni kralj Matija Korvin. Biskup stoga što je izgubio jurisdikciju na

⁸¹ M. BOGOVIĆ, 1990, 71.

⁸² L. THALLOCI - S. BARABAS, 1910, 374-376.

⁸³ A. THEINER, 1863, 417-418.

⁸⁴ M. BOGOVIĆ, 1996, 314, bilj. 98.

⁸⁵ C. EUBEL, 1913, 209.

⁸⁶ M. BOGOVIĆ, 1996, 314, bilj. 100.

velikom dijelu svoje biskupije, a kralj što nije bio voljan nikome priznati pravo da na području njegova kraljevstva imenuje biskupe i osniva biskupije. Zbog toga Matija piše papi Pavlu II. godine 1465. pismo u kojem nastoji diskreditirati biskupa Blaža "zbog nečasnog života i raznih izdajničkih akcija."⁸⁷ M. Bogović⁸⁸ drži "da Matijaš nije izravno tražio dokidanje otočke biskupije, ali je dao podršku senjskom biskupu da vrši svoja biskupska prava kao da otočka biskupija i ne postoji." On misli da otočka biskupija za života kralja Matije postoji samo formalno, dok stvarnu vlast ima senjski biskup. Na ispravnost tog mišljenja upućuje i ponašanje papinske komore. Ona i dalje drži da postoji opatija sv. Nikole, koja je trebala nestati osnutkom otočke biskupije. Čak navodi da spomenuta pripada senjskoj biskupiji.⁸⁹ Toj teoriji u prilog ide i spominjanje Leonarda, vikara senjskog biskupa u Gackoj godine 1486.,⁹⁰ što znači da je administrativno otočka biskupija bila i dalje povezana sa senjskom. Početkom 16. st. dogovorio se otočki biskup Vinko de Andreis sa senjskim biskupom Jakovom Blažiolovićem da se nakon njegove smrti područje otočke biskupije i pravno vrati pod senjsku biskupiju. Taj ugovor potvrdio je godine 1513.⁹¹ i sam papa, ali on izgleda nije bio proveden, jer poslije Vinkove smrti otočki biskup postaje njegov sinovac Petar. Njegovo imenovanje za otočkog biskupa ranije je dovođeno u pitanje. Da je on doista bio biskup, potvrđuje njegov biskupski pečat koji se čuva u Župnom uredu u Otočcu. Pretpostavlja se da je Petar umro oko godine 1530.⁹² Sladović poslije njega kao biskupa navodi Nikolu,⁹³ koji je živio oko 1534., a o kojem do danas nije sačuvan nijedan pisani izvor. To je posljednji spomen otočke biskupije, koja, izgleda, nestaje pod udarom premoćne turske sile.

Sličnu sudbinu doživio je i Kaptol. Posljednji se put spominje u pismu pape Klementa VII. iz godine 1527.⁹⁴ Papa mu tada nalaže da kao svog biskupa primi već spomenutog Petra. Sladović drži da se on još neko vrijeme poslije propasti biskupije održao, tj. "dok mu članovi ne pomreše."⁹⁵

---

⁸⁷ V. KLAJČ, 1901, 337, bilj. 265.

⁸⁸ M. BOGOVIĆ, 1990, 73.

⁸⁹ M. BOGOVIĆ, 1996, 314, bilj. 101.

⁹⁰ V. ŠTEFANIĆ, 1969, 17.

⁹¹ A. THEINER, 1860, 613-614.

⁹² M. BOGOVIĆ, 1990, 74.

⁹³ M. SLADOVIĆ, 1856, 161.

⁹⁴ M. SLADOVIĆ, 1856, 162-163.

⁹⁵ M. SLADOVIĆ, 1856, 161.

3. Zaključak

U ovoj radnji pokušao sam sažeti sve do sada poznate podatke o senjskoj biskupiji u srednjem vijeku. Pri tome sam morao izaći iz naslovom zadane teme kako bih na osnovu malobrojnih sačuvanih izvora i objavljene literature pokušao rasvijetliti njen nastanak u kasnoj antici.

Senj vrlo rano postaje biskupsko sjedište. Već početkom 5. st. imamo vijesti o senjskom biskupu Laurenciju. Moguće je da biskupija postoji i ranije, ali to pouzdano ne možemo tvrditi zbog manjkavosti izvora. U vrijeme velikih nestabilnosti uzrokovanih provalom barbarskih plemena, uz ostale institucije antičkog društva, nestaje i biskupija. Tek sredinom 12. st. stvorit će se gospodarski i politički preduvjeti da se ona obnovi. Tada dolazi do bitnih promjena u širem okruženju. Središte hrvatske države pomiče se prema sjeveru, dolazi do gospodarskog razvoja u unutrašnjosti i starom prometnicom preko prijevoja Vratnik oživljava promet, a u luci trgovina. Srednovjekovni Senj postaje opet ono što je nekada bila antička Senija. I vanjskopolitičke prilike idu na ruku obnovi biskupije u Senju. Godine 1154. krajevi pod vlašću Venecije izuzeti su od jurisdikcije splitskog nadbiskupa i pripojeni su novouspostavljenoj zadarskoj metropoliji. Jasna je bila, pri tome, namjera Venecije: osnivanjem zadarske nadbiskupije i njezinim stavljanjem, zajedno s rapskom i krčkom biskupijom, pod gradeškog patrijarha, izdvajaju se ti krajevi ne samo od crkvenog već i od političkog utjecaja hrvatskog kopna i ugarsko-hrvatskog kralja. Reakcija druge strane nije izostala. Najprije je krčkom i rapskom biskupu zabranjeno vršenje jurisdikcije na kopnu, a kasnije se pristupilo ustrojavanju nove crkvene hijerarhije. Biskupija se u izvorima prvi put spominje godine 1169., a na provincijalnom saboru u Splitu određene su joj granice. Njezin procvat poklapa se s procvatom grada Senja, koji u vrijeme uprave knezova Frankopana postaje najvažnije lučko, trgovačko, prometno i gospodarsko središte sjevernog Jadrana. U to vrijeme izgrađuju se brojne crkve, samostani i ostali vjerski objekti. Već u drugoj polovici 15. st. područje biskupije izloženo je jakim udarima turskih pljačkaša. Iako ga Turci nikada nisu sebi podložili, ono je zbog izloženosti četovanjima i pljačkama sredinom 16. st. spaljeno na svega tri župe: Senj, Otočac i Brinje. Osvrnuvši se na problem razvoja senjske biskupije, iznijeli smo, na temelju dosadašnjeg stanja istraživanja ove problematike, naše spoznaje koje smo vrlo često popratili samo prijeko potrebnim pretpostavkama. Previše je toga još nepoznato da bi raspravljana problematika bila jasnija. Sve rečeno mogu potvrditi, pojasniti ili opovrgnuti samo nova istraživanja, kojih će, nadajmo se, biti.

Literatura

- BARADA, M., 1952. - *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu*, Zagreb, 1952.
- BOLONIĆ, M., 1971-73. - Crkveni patronat na području Senjsko-modruške biskupije, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1971-73, 219-317.
- BOGOVIĆ, M., 1988. - Pomicanje sjedišta krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje, zbornik *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Rijeka-Zagreb, 1988, 41-82.
- BOGOVIĆ, M., 1988a. - Crkvene prilike u Senju u 14. st. i Statut senjskog kaptola, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988, 15-28.
- BOGOVIĆ, M., 1990. - Prijelazno stoljeće senjske crkve (1450.-1550.), *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 69-92.
- BOGOVIĆ, M., 1993. - Crkva u Vinodolskom zakonu, *Riječki teološki časopis*, 1, Rijeka, 1993, 63-77.
- BOGOVIĆ, M., 1995. - Senjska katedrala u biskupskim izvješćima za Rim i u postupcima izbora za biskupe, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995, 81-94.
- BOGOVIĆ, M., 1996. - Crkveno ustrojstvo današnjeg područja riječko - senjske nadbiskupije u srednjem vijeku, *Riječki teološki časopis*, 2, Rijeka, 1996, 291-328.
- BOGOVIĆ, M., 1997. - Otočka biskupija, *Otočki zbornik*, 3, Otočac, 1997, 27-45.
- ČRNČIĆ, I., 1867. - *Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rapskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji*, Rim, 1867.
- EUBEL, C., 1913. - *Hierarchia catholica medii aevi*, I, Monasterii, 1913.
- FARLATI, D., 1765. - *Illyricum sacrum*, III, Venetiis., 1765.
- FARLATI, D., 1769. - *Illyricum sacrum*, IV, Venetiis, 1769.
- FRANČIŠKOVIĆ, J., 1927. - Stolna crkva u Senju sa zvonikom iz 1000. godine, *Bogoslovska smotra*, 15, Zagreb, 1927, 417-432.
- FRANČIŠKOVIĆ, J., 1932. - Posveta stolne crkve u Senju, *Bogoslovska smotra*, XX, Zagreb, 1932, 83-87.
- FUČIĆ, B., 1982. - Glagoljski natpisi, *Djela JAZU*, 57, Zagreb, 1982.
- GLAVIČIĆ, A., 1981-82. - Arheološki nalazi iz Senja i okolice, *Senjski zbornik*, 9, Senj, 1981-82, 63-91.
- GLAVIČIĆ, M., 1993. - Prilozi proučavanju poleogeneze i urbanističkog razvoja antičke Senije, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 19, Zadar, 1993, 79-104.
- GULIN, A., 1988. - Javna djelatnost notarske kancelarije i kaptola u Senju, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988, 29-40.

- GULIN, A., 1988.a - Srednjovjekovni Senjski kaptol i njegovi pečatnjaci - pečat senjskog biskupa Martina, *Senjski zbornik*, 15, Senj, 1988, 91-108.
- JAGIĆ, V., 1880. - *Zakon Vinodolskij*, Peterburg, 1880.
- KLAIĆ, N., 1965. - Historijska podloga hrvatskog glagoljaštva u X. i XI. st., *Slovo*, 15-16, Zagreb, 1965, 225-281.
- KLAIĆ, N., 1972. - *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972.
- KLAIĆ, N., 1988. - *Vinodol od antičkih vremena do Knezova krčkih i Vinodolskog zakona*, Pazin-Rijeka, 1988.
- KOŠČAK, V., 1963. - Položaj Vinodola u hrvatskoj feudalnoj državi, *Historijski zbornik*, XVI, Zagreb, 1963, 131-146.
- KOŠČAK, V., 1980-81. - Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925-928, *Historijski zbornik*, XXXIII - XXXIV, Zagreb, 1980-81, 291-355.
- KOVAČIĆ, S., 1988. - Splitska metropolija u 12. stoljeću, zbornik *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Rijeka-Zagreb, 1988, 11-40.
- KRALJIĆ, V., 1971. - Sumarni prikaz današnjeg stanja biskupskog i kaptolskog arhiva u Senju, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, 16, Rijeka-Pazin, 1971, 285-292.
- MARGETIĆ, L., 1980. - *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka, 1980.
- RAČKI, F., 1894. - Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 26, Zagreb, 1894.
- SAKCINSKI, I. K., 1852. - *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, II, Zagreb, 1852.
- SAKCINSKI, I. K., 1875. - *Diplomatički sbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom*, II, Zagreb, 1875.
- SLADOVIĆ, M., 1856. - *Povêsti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856.
- SMIČIKLAS, T., 1904. - *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, Zagreb, 1904.
- SMIČIKLAS, T., 1907. - *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, V, Zagreb, 1907.
- SMIČIKLAS, T., 1912. - *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, X, Zagreb, 1912.
- SMIČIKLAS, T., 1916. - *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XIV, Zagreb, 1916.
- SMIČIKLAS, T., 1918. - *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XVII, Zagreb, 1918.
- THALLOCI, L., - BARABAS, S., 1910. - *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, I, Budapest, 1910.